

KATARZYNA KRZYSZTOFEK
(Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

*Uwagi na marginesie książki Finansowanie
Kościołów i innych związków wyznaniowych,
pod red. Pawła Sobczyka i Krzysztofa Warchałowskiego,
Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2013, 478 s.*

Abstract

Notes on the book *Financing churches and other religious organizations*, edited by Paweł Sobczyk and Krzysztof Warchałowski, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warsaw 2013, 478 p.

Financing churches and other religious organizations is a socially significant issue, but it is especially important to religious entities and their members. That is why it is worth to mention a book *Finansowanie Kościołów i innych związków wyznaniowych* [Financing Churches and Other Religious Organizations], published in 2013 and edited by Paweł Sobczyk and Krzysztof Warchałowski, which is a monograph consisting of 28 articles by various authors. This substantial volume of 478 pages begins with an introduction and is divided into seven parts. At the end there is also an appendix and a summary in English. Part One of the book is devoted to general matters; Part Two concerns financing religious organizations from the historical perspective; Part Three deals with financing cultural and scientific activities of religious entities; Part Four presents selected aspects of financing the activities of religious entities; Part Five discusses tax and insurance questions; Part Six addresses the subject of regulating the financial situation of churches and other religious organizations and Part Seven presents the principles of financing religious entities in selected countries. The appendix addresses the question of readiness on the part of both the State and religious entities to face a possible lack of social response to a plausible necessity of paying a church tax. The book is an important scholarly contribution to the question of financing religious entities in Poland, especially in the face of intended changes in the financial basis of religious entities in the Republic of Poland.

Key words: Churches and other religious organizations, financing, church tax

Słowa kluczowe: Kościoły i inne związki wyznaniowe, finansowanie, podatek kościelny

Problematyka finansowania Kościołów i innych związków wyznaniowych jest tematem społecznie istotnym, szczególnie ważnym dla podmiotów wyznaniowych i ich człon-

ków. Zasady materialnego wsparcia związków wyznaniowych łączą się ściśle z przyjętymi w danym państwie zasadami relacji państwo–Kościół. Na to, w jak szerokim stopniu podmioty wyznaniowe są utrzymywane ze środków publicznych, ma wpływ rola, jaką odgrywają one w życiu społecznym narodu. Obecnie Rzeczpospolita Polska jest państwem świeckim w wersji skoordynowanej, gwarantującym równe traktowanie wszystkich podmiotów wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej.

Ze względu na doniosłość zagadnienia dotyczącego zapewnienia bytu materialnego Kościołom i innym związkom wyznaniowym na uwagę zasługuje publikacja, która pojawiła się na rynku wydawniczym w 2013 r. Książka ta, opublikowana pod redakcją Pawła Sobczyka i Krzysztofa Warchałowskiego, jest monografią wieloautorską składającą się z 28 artykułów, a jej tytuł brzmi: *Finansowanie Kościołów i innych związków wyznaniowych*. Została wydana nakładem Oficyny Wydawniczej ASPRA-JR w Warszawie z finansowym wsparciem Dzielnicy Bielany Miasta Stołecznego Warszawa. Obszerna książka, licząca 478 stron, została opatrzona wstępem i podzielona na siedem części. Wieńczy ją streszczenie w języku angielskim poprzedzone apendyksem. We wstępie zaprezentowano zawartość publikacji, krótko omawiając poruszane w niej zagadnienia.

Część pierwsza recenzowanej książki, nosząca tytuł „Zagadnienia ogólne”, składa się z trzech artykułów. Pierwszy z nich, autorstwa Piotra Stanisza, pt. *Sprawy majątkowe jako element stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi*, stanowi wprowadzenie w problematykę poruszaną w książce i dąży do wyjaśnienia pojęcia „stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi” w kontekście spraw majątkowych. Kolejny w tej części artykuł Dariusza Walencika: *Formalnoprawne uwarunkowania stanowienia regulacji prawnych dotyczących finansowania związków wyznaniowych w Rzeczypospolitej Polskiej*, nawiązuje do art. 25 ust. 4 i 5 Konstytucji polskiej – czyli do zasady bilateralności stosunków pomiędzy państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi. Autor prezentuje mankamenty rzeczywistego wykonywania tego przepisu ustawy zasadniczej, jednocześnie wskazując, że po raz pierwszy doszło do zrealizowania art. 25 ust. 5 Konstytucji w odniesieniu do ustawy o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie z budżetu państwa. Wojciech Brzozowski z kolei podejmuje się znalezienia odpowiedzi na ważne pytanie zadane w tytule swojego artykułu: *Działalność kultowa czy działalność gospodarcza?* Rozważania koncentrują się na odpowiedzi na pytanie o rozróżnienie działalności religijnej i działalności gospodarczej realizowanej przez podmioty o charakterze wyznaniowym. Przywołanym przykładem jest Kościół scjentologiczny i zapadłe w stosunku do niego orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który uznał, że do władz krajowych należy uznanie konkretnego podmiotu za religijny lub odmówienie mu takiego statusu.

Część druga omawianej publikacji została poświęcona zagadnieniom finansowania podmiotów wyznaniowych z perspektywy historycznej. W pierwszym artykule tej części Mieczysław Różański odnosi się do problematyki: *Polityka państwa pruskiego wobec finansów Kościoła katolickiego w XVIII–XX w.*, zamieszczając przegląd sposobów finansowania Kościoła katolickiego na ziemiach pruskich, ze szczegółowym omówieniem kwestii podatkowych. Kolejny artykuł, napisany przez Pawła A. Leszczyńskiego, stanowi omówienie sytuacji majątkowej związków wyznaniowych i osób duchownych w Czechach w XX w. Dwa ostatnie w tej części teksty dotyczą problematyki majątkowej związków wyznaniowych w Polsce w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Pierwszy, autorstwa Stanisława Nabywańca, porusza sprawy związane z zagadnieniem: *Formy materialnego wspierania nierzymskokatolickich Kościołów w okresie PRL-u na terenie byłego województwa rzeszowskiego* i w szczegółach opisuje zwrot majątku Kościołowi Prawosławnemu na Rzeszowszczyźnie. Drugi artykuł – Michała Zawislaka – podejmuje zagadnienie instrumentalnego wykorzystania środków Funduszu Kościelnego. Autor podkreśla nieprzestrzeganie zasady proporcjonalności wydatków z Funduszu i dowodzi, że ponad 50% wydatków, a nieraz ponad 90%, stanowiły wydatki pozaustawowe.

Część trzecią, poświęconą finansowaniu działalności kulturalnej i naukowej podmiotów wyznaniowych, otwiera artykuł Marka Bieleckiego i Bogusława Uljasza zatytułowany: *Troska państwa i związków wyznaniowych o zachowanie dziedzictwa kulturowego. Wybrane zagadnienia*. Poruszono w nim tematykę współdziałania państwa i Kościoła w zachowaniu dziedzictwa kulturowego. Autorzy nie tylko odnoszą się do zażytków w ich wąskim rozumieniu, ale także poruszają kwestie związane z kulturą (tańcem, muzyką). W kolejnym w tej części artykule Marcin Olszówka podejmuje temat: *Finansowanie wyznaniowego szkolnictwa wyższego ze środków publicznych w świetle Konstytucji RP*. Autor próbuje odpowiedzieć na pytanie o dopuszczalność takiego finansowania z punktu widzenia art. 25 ustawy zasadniczej. Artykuł ten w znacznej mierze jest oparty na wywodach teoretycznych, Autor natomiast niewiele miejsca poświęcił samemu finansowaniu wyznaniowego szkolnictwa wyższego. Artur Mezglewski w artykule pt. *Finansowanie działalności katechetycznej w przedszkolach i szkołach publicznych* podkreśla, że nauczyciele religii wykonują zadania wyznaczone im przez związki wyznaniowe, które to zadania nie zawsze są zgodne z tymi określonymi w Karcie Nauczyciela. Karta Nauczyciela obowiązuje jednak również osoby nauczające religii z tego względu, że są one opłacane ze środków publicznych. Autor postuluje określenie w odrębnych przepisach oświatowych zakresu zadań o charakterze oświatowym, które winni realizować nauczyciele religii. Ostatni artykuł części trzeciej nawiązuje do zasad finansowania archiwów kościelnych. Autorzy – Piotr Steczkowski i Jacek Dziobek-Romański – ograniczają się wyłącznie do archiwów Kościoła katolickiego i na podstawie przepisów prawa kanonicznego analizują tytułowe zagadnienie. Istotną informacją, szczególnie z punktu widzenia osób pragnących skorzystać z archiwaliów gromadzonych przez Kościół katolicki, jest wskazanie, że na gruncie Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. na biskupie diecezjalnym spoczywa obowiązek utworzenia archiwum historycznego. Podkreślenia wymaga także fakt, że archiwa kościelne nie są finansowane przez państwo nie z braku stosownych uregulowań prawnych, ale z braku środków finansowych.

W części czwartej publikacji Anna Tunia podejmuje zagadnienie finansowania działalności w zakresie turystyki religijno-pielgrzymkowej prowadzonej przez jednostki organizacyjne związków wyznaniowych. Drugi artykuł, pióra Małgorzaty Czuryk, jest poświęcony źródłom finansowania działalności charytatywnej Kościołów i innych związków wyznaniowych. Autorka wskazała jedynie na finansowanie działalności charytatywnej ze środków zewnętrznych, pominęła natomiast kwestię finansowania jej ze środków własnych podmiotów wyznaniowych. Trzeci artykuł, Michała Poniatowskiego, zatytułowany *Finansowanie „kościelnych” organizacji pożytku publicznego*, podejmuje ważny z punktu widzenia praktyki temat przeznaczania przez wiernych 1% podatku na rzecz organizacji pożytku publicznego. Autor ukazał procedurę uzyskiwania przez

osoby prawne i jednostki organizacyjne związków wyznaniowych statusu organizacji pożytku publicznego i korzyści płynące ze starania się o taki status, powołując się na konkretne przykłady.

Następna, piąta, część książki podejmuje problematykę podatkową i ubezpieczeniową. Również ta część liczy trzy artykuły. Józef Koredczuk analizuje zagadnienie ulg podatkowych z tytułu darowizn w kontekście źródła finansowania Kościołów i innych związków wyznaniowych oraz ich działalności. Autor ukazuje darowizny na cele kultu religijnego jako umowy i wskazuje na obopólne korzyści i obowiązki wynikające dla darczyńcy i obdarowanego. Zwolnień kościelnych osób prawnych z podatku od nieruchomości dotyczy kolejny artykuł – Anny Gołębiowskiej. Autorka podejmuje się przeanalizowania na podstawie ustaw majowych z 1989 r. zakresu tych zwolnień i wskazuje na pożytek płynący z owych zwolnień. Tematyce ubezpieczeniowej został natomiast poświęcony artykuł Ryszarda Szytmilera zatytułowany *Składki ubezpieczeniowe adwokatów kościelnych*. Omawiane zagadnienie jest ciekawe nie tylko dla samych zainteresowanych – adwokatów kościelnych, ale i dla wiernych coraz częściej korzystających z ich usług. Także osobom postronnym pozwala poznać procedurę, zakres obowiązywania czy ewentualnego nieobowiązywania ubezpieczenia z tytułu statusu adwokata kościelnego.

Przedostatnia, szósta, część publikacji liczy zaledwie dwa teksty, ale podejmujące istotne i bardzo aktualne zagadnienie regulacji spraw majątkowych Kościołów i innych związków wyznaniowych. Artykuł Pawła Boreckiego to interesujący obraz powstania i działalności Komisji Regulacyjnej mającej na celu przywrócenie majątku Związkowi Gmin Wyznaniowych Żydowskich. Wskazana w nim została procedura postępowania regulacyjnego i dotychczasowa działalność Komisji Regulacyjnej. Monika Piszcz-Czapla w artykule pt. *Likwidacja Komisji Majątkowej – zagadnienia legislacyjne* omówiła proces legislacyjny związany z wprowadzeniem w życie zmian do ustawy katolickiej w zakresie zniesienia Komisji Majątkowej. Autorka przytoczyła głosy posłów różnych ugrupowań politycznych i wątpliwości związane z likwidacją Komisji. Szczególnie owe wątpliwości rodzą się w kontekście utrzymania funkcjonowania pozostałych komisji regulacyjnych, których dalsza działalność jest uzasadniana brakiem woli ich likwidacji przez ich twórców oraz krótszym okresem działania.

Siódma i ostatnia część publikacji zawiera osiem tekstów poświęconych zasadom finansowania podmiotów wyznaniowych w różnych krajach świata. Tę część otwiera artykuł wprowadzający autorstwa Józefa Krukowskiego, zatytułowany *Systemy finansowania Kościołów w świecie współczesnym. Zarys problematyki*. Autor wskazał na modelowe rozwiązania systemów finansowania Kościołów i innych związków wyznaniowych w powiązaniu z podziałem na państwa świeckie i wyznaniowe. Tym samym została ukazana różnica w zasadach finansowania podmiotów wyznaniowych w zależności od modelu relacji państwo–Kościół. W szczegółach przedstawiono zasady finansowania Kościoła w Hiszpanii, we Włoszech, w USA, na Węgrzech, w Polsce oraz w wybranych krajach kultury wschodniej. Również charakter ogólny, ale odnoszący się tylko do Kościoła katolickiego, ma kolejny artykuł, autorstwa Wojciecha Góralskiego, zatytułowany *Finansowanie instytucji kościelnych i duchowieństwa w regulacjach wybranych umów Stolicy Apostolskiej z państwami po Soborze Watykańskim II*. Tekst stanowi analizę umów zawartych pomiędzy Stolicą Apostolską a Hiszpanią, Chorwacją, Portugalią,

Albanią i landem Schleswig-Holstein w zakresie finansowania Kościoła katolickiego w tych krajach. Wskazano, że powyższe państwa, deklarując pomoc Kościołowi katolickiemu przez system ulg i zwolnień, dostrzegają jego działalność prospołeczną.

Następne artykuły odnoszą się już do konkretnych państw. Tekst Piotra Ryguły dotyczy finansowania Kościoła katolickiego w Hiszpanii i ukazuje w ujęciu historycznym sposoby owego finansowania, poczynsz od 587 r. do dziś. Artykuł Jakuba Cupriaka to interesujący opis podatku kościelnego w Niemczech. Autor wskazuje zasady pobierania i funkcjonowania tego podatku. W opracowaniu Konrada Walczuka autor zaprezentował finansowanie podmiotów wyznaniowych na Słowacji. Wskazał na podział związków wyznaniowych na Słowacji na zarejestrowane i niezarejestrowane, przy czym, jak podkreślił, od 2007 r. uzyskanie statusu związku zarejestrowanego wymaga zebrania 20 tys. podpisów wyznawców, a nie tylko sympatyków, konkretnego Kościoła czy związku wyznaniowego. Być może ze względu na tak restrykcyjne wymogi dotyczące liczby członków na Słowacji zaledwie 18 podmiotów wyznaniowych ma status zarejestrowanych, dzięki czemu między innymi korzystają z finansowego wsparcia z budżetu państwa, które wypłaca duchownym tych pomiotów wyznaniowych wynagrodzenia czy dodatki funkcyjne. Kolejnym, prezentowanym w artykule Jana Krajczyńskiego, krajem jest Szwajcaria. Autor podniósł, że zasady relacji pomiędzy państwem a związkami wyznaniowymi są określone w konstytucjach poszczególnych kantonów i bywają diametralnie różne. W niektórych kantonach związki wyznaniowe mają szersze prawa, są uznane i przyznana im jest autonomia, w innych występuje separacja państwa i związków wyznaniowych. Pomimo rozdziału istnieje instytucja podatku kościelnego, a część usług o charakterze powszechnym świadczonych przez Kościoły i związki wyznaniowe jest finansowanych ze środków publicznych. Następny tekst, Tadeusza J. Zielińskiego, dotyczy zagadnienia: *Rozporządzenia prezydenta USA o finansowaniu działalności socjalnej instytucji religijnych*. Tytułowe „rozporządzenia” to specyficzny rodzaj aktu prawnego, przez który prezydenci Stanów Zjednoczonych wprowadzają finansowanie socjalnej działalności związków wyznaniowych, mimo że Stany Zjednoczone są uważane za sztandarowe państwo o tzw. separacji czystej. Jak dowodzi Autor, pomimo całkowitego rozdziału państwo jednak częściowo finansuje działalność społecznie pożyteczną prowadzoną przez Kościoły i inne związki wyznaniowe. Ostatnim artykułem jest tekst Marty Osuchowskiej dotyczący finansowania podmiotów wyznaniowych w wybranych krajach Ameryki Łacińskiej. Autorka wskazuje na odmienne zasady finansowania związków wyznaniowych w różnych krajach Ameryki Łacińskiej. Na przykład w Wenezueli, jak podaje, Kościół katolicki otrzymuje pomoc finansową od państwa. Największym wsparciem cieszy się natomiast Kościół w Argentynie. Zasadniczo podmioty wyznaniowe w tych krajach są jednak finansowane przez wiernych, a bardzo rzadko przez władze publiczne. Najczęściej pomoc państwa dla tych podmiotów ogranicza się do wprowadzania ulg podatkowych.

Publikację wieńczy apendyks, który zawiera głos w dyskusji przedstawiony przez Beatę Górowską. Autorka postuluje, aby dyskusje nad rozwiązaniami systemowymi stosunków finansowych pomiędzy państwem a podmiotami wyznaniowymi przerodziły się w realne działania. Podnosi także kwestię, czy państwo oraz Kościoły i inne związki wyznaniowe są przygotowane na możliwy brak odzewu społeczeństwa w sprawie uiszczania

nia podatku kościelnego. Autorka podała w wątpliwość, czy Kościół katolicki w Polsce będzie mógł utrzymać się z podatku kościelnego, bez wsparcia finansowego państwa.

Recenzowana książka jest istotnym wkładem w dyskusję na temat zasad finansowania Kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce. Redaktorzy i jednocześnie Autorzy publikacji nie ustrzegli się kilku drobnych błędów stylistycznych czy też pewnych nieścisłości formalnych w przypisach (przypisy zaznaczone na jednej stronie miały odnośniki na kolejnej, np. s. 155–168; 174–175). Można się również zastanowić, czy nie trzeba było połączyć części trzeciej z częścią czwartą książki, gdyż zagadnienie nazywane *Finansowanie działalności kulturalnej i naukowej Kościołów i innych związków wyznaniowych* mieści się w ramach problematyki ogólnej, której dotyczy część czwarta, zatytułowana *Wybrane aspekty finansowania działalności Kościołów i innych związków wyznaniowych*. Podział ten moim zdaniem nie jest potrzebny. Bardzo interesujący jest pierwszy artykuł części siódmej dotyczącej zagadnień porównawczo-prawnych. Tekst ten, autorstwa Józefa Krukowskiego, chociaż odnosi się rzeczywiście do problematyki porównawczej – w sposób ogólny analizuje systemy finansowania Kościołów na świecie – mógłby równie dobrze znaleźć się na początku książki, jako wstęp ukazujący różnorodność rozwiązań prawnych zasad finansowania podmiotów wyznaniowych i podkreślający, że te zasady są ściśle powiązane z regulacją stosunków państwo–Kościół. W książce zabrakło także notek biograficznych o Autorach. Choćby krótkie wskazanie sylwetek Autorów byłoby pomocne dla czytelnika poszukującego szerszego omówienia zagadnień poruszanych w publikacji w innych pozycjach książkowych danego Autora.

Dotychczas brakowało publikacji, która z tak szerokiej perspektywy – zarówno historycznej, jak i porównawczej – podjęłaby zagadnienie majątkowych podmiotów wyznaniowych. Obecnie temat ten jest jak najbardziej aktualny i godny uwagi w obliczu planowanych zmian w zakresie podstaw finansowej działalności podmiotów wyznaniowych w związku z zamierzoną likwidacją Funduszu Kościelnego uznawanego przez wielu za relikwitu okresu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Planowane zmiany idą w kierunku wprowadzenia zasad samofinansowania się podmiotów wyznaniowych w Polsce na podstawie asygnaty podatkowej. Dlatego też tak cenne z tej perspektywy są doświadczenia innych krajów, jak Hiszpania czy Włochy, które już korzystają z podobnych rozwiązań. Również nie bez znaczenia jest niemiecki model podatku kościelnego, o którym także wspomniano w publikacji, bo chociaż w obecnym stanie prawnym w Polsce nie jest możliwy do wprowadzenia, to stanowi podstawę do zastanowienia się nad rozwiązaniem problemu finansowania związków wyznaniowych. W tym kontekście istotne jest pytanie umieszczone na końcu publikacji – o to, czy podmioty wyznaniowe, a szczególnie Kościół katolicki jako najliczniejszy związek wyznaniowy w Polsce, będą potrafiły utrzymać się dzięki samej ofiarności wiernych; czy będą oni skłonni do wspierania Kościoła oraz czy środki z tego źródła wystarczą na pokrycie kosztów utrzymania Kościoła. Myślę, że prezentowana publikacja stanowi ważny głos nauki w odniesieniu do finansowania podmiotów wyznaniowych w Polsce i przez przytoczone w niej liczne przykłady sprawdzonych już rozwiązań systemowych różnych państw wskazuje na możliwe kierunki i rozwiązania prawne, z których polski ustawodawca może skorzystać.